

Musiketnologi

– elva repliker om en vetenskap

Redaktörer: Owe Ronström & Gunnar Ternhag



UPPSALA 2017

Kungl. Gustav Adolfs Akademien
för svensk folkkultur

Kulturarv och tvärvetenskap – musik-etnologins ram i forskning vid Svenskt visarkiv

Ingrid Åkesson

Att musiketnologi i Sverige inte existerar som egen vetenskaplig disciplin vid universiteten men ändå har utvecklats till ett aktivt område har påpekats många gånger; detsamma gäller det faktum att Svenskt visarkiv som kulturarvsinstitution¹ – parallellt med ett par av universitetsinstitutionerna för främst musikvetenskap och etnologi – har spelat en roll som mötesplats för musiketnologer. I samband med det seminarium för såväl bakåt- som framåtblickar inom svensk musiketnologi som var utgångspunkten för den här antologin valde jag att utifrån min egen position som arkivarie och forskare vid Svenskt visarkiv sedan år 2000 skissa en insiders perspektiv på forskningen vid institutionen. Många års täta kontakter med nordisk och annan internationell forskning, baserad på såväl fältarbete som historiskt material, liksom med universitetsforskning i Sverige, gör det möjligt för mig att också betrakta verksamheten från sidan. I den här artikeln diskuterar jag följaktligen den inramning som musiketnologin har och har haft just i Svenskt visarkivs forskningsarbete – koncentrerat i begreppen kulturarv och tvärvetenskap – och vad den inramningen betyder för det musiketnologiska arbetets karaktär. Vilka faktorer är bestämmande? Vad karakteriserar forskning vid Svenskt visarkiv i förhållande till den som sker vid universiteten? Hur förhåller sig forskningen till samlingarna? Hur har de tvärvetenskapliga perspektiven förändrats?

I det internationella vetenskapliga samtalet, och inom stora organisationer som International Council for Traditional Music, ICTM, och den nordamerikanska Society for Ethnomusicology, SEM, är det ofta underförstått att musiketnologisk forskning grundas på fältarbete i samtiden. Särskilt i den nordamerikanska dominerade diskursen har länge antagits att arbetet sker i en annan kultur än forskarens egen, alternativt bland urfolksgrupper eller andra minoriteter i det egna landet. I stora delar av Europa har musiketnologins framväxt emel-

¹ Svenskt visarkiv var från början en egen stiftelse (bildad 1951), förstatlignades 1970 och var under en följd av år en enhet under Institutet för språk och folkminnen i dess olika organisatoriska former (DOVA, SOFI). 1999 flyttades institutionen till det som då var Statens musiksamlingar, och som även omfattade dåvarande Statens musikbibliotek och Musikmuseet. Fler enheter liksom teatersamlingar inlemrades och 2011 omorganiserades hela myndigheten som Musikverket. Svenskt visarkiv ingår för närvarande (2017) tillsammans med Musik- och teaterbiblioteket samt Caprice i Musikverkets avdelning Arkiv och bibliotek.

lertid varit lika djupt förankrad i studier av folklig eller traditionell musik inom majoritetskulturen, i aktörernas »egen» kultursfär – i form av såväl fältarbete som studier av tidigare dokumenterat material. Den undergrupp som inom ICTM fokuserar på historiskt källmaterial (the Study Group on Historical Sources of Traditional Music, grundad på 1960-talet) hade länge en central-europeisk tyngdpunkt, bland annat med koppling till de centrala ljudarkiven i Wien och Berlin, men har nu en bredare rekrytering. Forskare som deltar i gruppens symposier kommer från såväl universitet som kulturarvsinstitutioner och tillämpar såväl dagsaktuella som historiska perspektiv (jfr Ziegler 2010, Ziegler et al. 2017).²

Forskning vid kulturarvsinstitutioner är i de allra flesta fall kopplad till respektive institutions samlingar, men den kan dessutom röra sådana samtida företeelser som faller inom institutionens verksamhetsområde och därmed genomförs inom vidare ramar än samlingarnas innehåll. Detta är den ena utgångspunkten för mina tankar kring musiketnologins position vid Svenskt visarkiv; en annan är att dessa samlingar och verksamheter uppvisar en mångsidig karaktär som behöver belysas utifrån flera olika vetenskapsområden och perspektiv.

Innan jag berör Svenskt visarkivs roll i det musiketnologiska fältet för jag ett övergripande resonemang kring vad som karakteriserar forskning vid kulturarvsinstitutioner. Därefter skissar jag en tillbakablick på den tidigare forskningen vid Svenskt visarkiv för att sedan presentera ett förslag till tematisk analys av forskningens olika profiler vid institutionen, i relation till den samtidigt framväxande musiketnologin i Skandinavien. Här diskuterar jag också hur olika forskningsperspektiv hänger samman med varandra.

Forskning vid kulturarvsinstitutioner

I Norden finns en omfattande tradition av forskning vid kulturarvsinstitutioner. Beträffande forskning på de musiketnologiska och folkloristiska fälten har en rad institutioner spelat en central roll: Dansk Folkemindesamling, Norskt visearkiv, det tidigare Musikmuseet och Svenskt visarkiv, Svenska litteratursällskapet i Finland med Finlands svenska folkmusikinstitut och Folkkultursarkivet samt de finskspråkiga motsvarigheterna, Finska Litteratursällskapet med bland annat dess Folkminnesarkiv. Institutioner av det här slaget har oftast uppstått som stiftelser eller andra, små kunskapsdrivna enheter med en viss självständighet men med begränsade medel. Senare decennierna skiftande kulturpolitiska, forskningspolitiska och administrativa svängningar har i flera av de nordiska länderna resulterat i sammanslagningar och omorganisationer på kulturområdet. De flesta av de ovannämnda institutionerna har, i synnerhet efter

² Även inom nordamerikanska SEM finns numera en sektion för »historical ethnomusicology» – se http://www.ethnomusicology.org/?page=Sections_HE

millennieskiftet, blivit underavdelningar inom större statliga enheter, med bredare samarbetsytor men mindre kontroll över den egna verksamheten och upparbetade kommunikationskanaler, en position som har vissa likheter med den berömda Schrödingers katt, den som – populärt uttryckt – samtidigt både existerar och icke-existerar.

Kulturarvsinstitutionerna omfattar naturligtvis många andra – immateriella och materiella – områden än de musik- och dansanknutna; i Sverige är Nordiska museet och en rad andra museer liksom Institutet för språk och folkminnen och Riksantikvarieämbetet några av de viktiga aktörerna. Hur forskning kring kulturarvsinstitutionernas samlingar ska se ut och vilka som ska utföra den är en fråga som stundtals har diskuterats livligt; bland annat under åren strax efter millennieskiftet, då jag genomgick min forskarutbildning inom Nordiska museets forskarskola för anställda i kulturarvssektorn.³ Röster har i omgångar höjts för att lämna över all forskning till universiteten, medan kulturarvsinstitutionernas roll skulle vara att tillhandahålla material. Många från både universitets- och kulturinstitutionshåll har hävdad vikten av att kombinera forskningskompetens och samlingskompetens på samma ställe. En viss konsolidering på det området har skett: i Sverige finns numera Centralmuseernas FoU-nätverk och vissa öronmärkta medel för de centrala museernas forskning, som går att söka via Kulturrådet. Bland dessa räknas Musikverket (tidigare Statens musiksamlingar) in; det nuvarande Scenkonstmuseet hade under sina tidigare namn Musikhistoriska museet och Musikmuseet en ledande position inom musikforskningen, inom såväl organologi som klingande musik. Att endast museiinstitutioner nämns i samband med forskning är annars smått problematiskt på så sätt att det leder tankarna till samlingar av föremål och byggnader samt till det fysiska kulturlandskapets historia – kulturarvsforskningen omfattar ju också en mängd icke-materiellt kulturarv. Begreppet minnesinstitutioner vore kanske ett alternativ. Det övervägande immateriella kulturarv som består av t.ex. musik, dans, berättande, drama och litteratur har dock stöd i Unescos konvention från 2003 och den organisationsstruktur som har vuxit fram därefter.⁴

Oavsett om vi talar om materiella eller immateriella minnen är ett särmärke för kulturarvsinstitutionernas forskning en stark anknytning till institutionens samlingar. I våra institutioners uppdrag ligger att forskning och annan kunskapsuppbyggnad ska vara knuten till bearbetning och tillgängliggörande av materialet för större grupper av människor. På så sätt finns en självklar koppling till *den akademiska verksamhetens tredje uppgift*, att kommunicera kunskap och forskningsresultat även i en populär form – något som bland andra Sten Rentzhog framhåller i sin skrift om forskning och museer från 2006 (s. 34 f.), och som företrädare för Svenskt visarkiv ofta kommenterar, t.ex. Dan

³ Se t.ex. Jenny Björkmans skrift *Bättre vetande* (2009). En sammanfattning av diskussionen finns även i Fägersborg 2003.

⁴ <http://www.unesco.se/kultur/unescos-konvention-om-det-immateriella-kulturarvet/> samt <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/levande-traditioner---immateriella-kulturarv-.html>

Lundberg i förordet till boken *Ulf Peder Olrog – Studier i folkets visor* (2011 s. 7). Just forskning i samband med bearbetning och tillgängliggörande leder ofta till att den tredje uppgiften utgör ett självklart led i kommunikationen utåt.

Rentzhogs skrift har visserligen ca tio år på nacken, men de generella argument han för fram är fortfarande aktuella och intressanta att tänka utifrån, exempelvis i samband med musiketnologisk verksamhet i Sverige. Bland annat hävdar han (2006 s. 31 ff.) att *samlingsrelaterad forskning behöver utföras kontinuerligt*, även i perioder då universitetsforskningen inte finner intresse i kulturarvsinstitutionernas material. Jag menar att detta påpekande är viktigt av flera skäl: dels eftersom vi aldrig vet vilka slags material och vilka frågeställningar som blir aktuella i framtiden, dels på grund av att det är få personer som har ingående kunskap om inte bara samlingarna som sådana, utan också vilka aktuella frågeställningar de kan användas för att belysa. Kontinuiteten är viktig att framhålla också på grund av att kunskapsöverföring oftast är en icke-prioriterad fråga i en situation där tankesystem som New Public Management under en tid har dominerat och format kulturmyndigheters arbete. Dessutom ligger det, som påpekats ovan, i dessa institutioners mandat att till både forskare och allmänhet föra ut kunskap om kulturuttryck från olika sociala miljöer som kan kasta ljus över samtida företeelser.

Kulturarvsinstitutionernas material är mångfasetterat. På det immateriella området omfattar det t.ex. melodi, harmoni, rytm, tonalitet, sångtext, dans, gestik, röst, muntligt berättande, litterär text, scenteknik och olika slags framförandep Praxis och framförandehistorik, dessutom de sociala ramar och den materialitet som hänger samman med kulturuttrycken samt utövares och insamlares/forskares föreställningar kring dessa uttryck. Studier av material i samlingarna, eller med anknytning till samlingarna, kan belysa nutida samhälleliga företeelser, liksom social- och idéhistoriska frågeställningar. Därför behöver materialet studeras utifrån flera olika vetenskapliga perspektiv och discipliner. De *tvärvetenskapliga* perspektiven och initiativen står idag starka genom universitetsvärldens olika centrumbildningar, nätverk och disciplinöverskridande forskningsprogram. Vid de flesta minnesinstitutioner har forskare med olika ämnesbakgrund arbetat tillsammans under en följd av år med samlingarnas och verksamhetsområdets sammansättning som grundval. Här bör finnas rika möjligheter till framtida samarbeten över både institutions- och ämnesgränser.

En annan tanke som Rentzhog för fram (a. st.) är att universitetsforskningen är mera beroende av »aktuella teorier, trender och finansieringsmöjligheter» än kulturarvsinstitutionerna. Den frågan är särskilt intressant i en diskussion av musiketnologins samtid och framtid. Är det fortfarande så? Eftersom medel till egen forskning idag saknas på många kulturarvsinstitutioner är även dessa forskare i allt större utsträckning tvingade att konkurrera om medel från samma fonder som universitetens forskare. Kraven på att tillämpa aktuella akademiska teorier och frågeställningar och att anknyta till finansierande institutioners prioriterade områden har ökat generellt inom humaniora och samhällsveten-

skap. Forskare från universitet och kulturarvsinstitutioner samarbetar dessutom inte sällan i gemensamma projekt. I det sammanhanget blir det extra viktigt att vidmakthålla kopplingen till institutionernas samlingar och bevaknings- och verksamhetsområden, och att sträva efter att bedriva forskning även kring frågor och material som inte omedelbart står i rampljuset.

Forskning vid Svenskt visarkiv

Det här avsnittet inleds med några nedslag i den tidigare forskningen vid institutionen fram till 1990-talet, då begreppet *musiketnologi* etablerades. Förutom att bilda bakgrund till dagens forskning och utgivning visar redogörelsen också hur äldre perspektiv integreras i musiketnologiskt problematiserande synsätt och frågeställningar.

Svenskt visarkiv har från grundandet 1951 varit ett forskningsarkiv med successivt växande verksamhet. Från början var arbetet inriktat på folkliga och litterära visor – med behov av såväl textlig och kontextuell som musikalisk analys – men efter hand har det kommit att också omfatta ett växande område av instrumental traditionell musik, folklig dans, äldre populärmusik, svensk jazz, minoritetskulturer, dragspelsmusik och en rad andra nutida företeelser i musiklivet. Under ca 65 år har forskningens inriktning varierat och förändrats i takt med både samlingarnas och det vetenskapliga samhällets förändring.

Åtskilliga discipliner finns representerade bland den tidigare forskningens företrädare: Ulf Peder Olrog, en av grundarna, var litteraturvetare och folklorist; Bengt R. Jonssons och Sven-Bertil Janssons arbeten kring de skandinaviska medeltida balladerna omfattar bland annat folkloristik, medeltidshistoria, språk- och litteraturforskning samt genealogi. Musikforskaren Margareta Jersilds arbete, bland mycket annat ederingen av melodierna till utgåvan *Sveriges medeltida ballader*, representerar en typ av musikanalys av gehörsburen musik som tidigare främst var företrädd i svensk forskning av Carl-Allan Moberg vid Uppsala universitet (1939, 1950 etc.). Jan Ling, som också hade viss anknytning till arkivet, skrev sin licentiatavhandling om Levin Christian Wiedes balladuppteckningar (1965). Där kombinerar han musikanalys med fokus på insamlaren och hans informanter – en modell som fick flera efterföljare. En genre som har utforskats parallellt med balladerna är visor i skillingtryck, där Eva Danielson utifrån ett både folkloristiskt och mediehistoriskt perspektiv har undersökt produktion och förmedling av trycken och visorna (bl.a. 1979, 1990, 1996). Margareta Jersild kombinerade i sin avhandling (1975) om skillingtrycksvisornas melodier före 1800 ett musikhistoriskt och ett texthistoriskt perspektiv och kartlade hur vistexter och melodier, eller *timbres*, har interagerat i ett intrikat mönster på gränsen mellan skriftlig och muntlig kultur. Av de här nämnda forskarna har alltså ett par varit verksamma främst inom universitetsvärlden och andra huvudsakligen vid Svenskt visarkiv.

Det område som tidigare under 1900-talet kallades visforskning eller folk-musikforskning (och som kan betraktas som ett slags föregångare till musik-etnologin) byggde på delar av alla dessa discipliner. Eller för att precisera: det handlade om de aspekter av dessa vetenskaper som inriktar sig på gräns-landet mellan muntligt och skriftligt och om musik som historiskt i huvudsak har utövats utanför hovet, kyrkan och de övre sociala skiktens salonger. Trots en hel del överlappningar med exempelvis den litterära visans miljöer och herrgårdarnas danstillställningar har fokus för Svenskt visarkivs arbete från början legat på folklig kultur med byar, stadsgator och arbetsplatser som ut-övarmiljöer.

Mycket av detta arbete representerar sådan *grundforskning* som Svenskt visarkiv har haft till uppgift att utföra, baserad på material som utgör stora delar av institutionens samlingar. En del av resultaten har presenterats i form av kataloger och förteckningar: Ulf Peder Olrogs licentiatavhandling från 1951 omfattar bland annat ett par olika frekvensundersökningar av visor i skillingtryck, baserade på tryck i Kungliga biblioteket, och en »Bibliografi över folkets visor».⁵ Kataloger eller materialförteckningar ingår i såväl Bengt R. Jonssons som Margareta Jersilds doktorsavhandlingar (från 1967 respektive 1975), och det stora förarbetet till *Sveriges medeltida ballader* bd 1–5 (1983–2001) utgörs av en typkatalog som främst utgår från texter och narrativ, *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* (1978), skapad av Bengt R. Jonsson, Eva Danielson och Svale Solheim.

Skämtvisor och sånglekar är exempel på genrer som har legat till grund för kommenterade utgåvor, riktade till utövare och allmänt visintresserade personer såväl som till forskare (Danielson & Ramsten 1989 respektive 1998). Grundforskningen har även omfattat instrumentalmusik, särskilt i samband med kommenterade utgåvor av notuppteckningar; såväl Märta Ramsten som Margareta Jersild har vardera publicerat ett flertal sådana kommenterade utgåvor (se nedan). Gemensamt för mycket av denna tidigare forskning vid arkivet är tyngdpunkten på kategorisering och klassifikation av material i samlingarna utifrån ett äldre, empiriskt och systematiskt präglad vetenskapsideal samt inriktningen på praktisk användbarhet bland såväl utövare som vetenskapligt intresserade. Dessa studier utfördes i första hand vid den egna institutionen; dock i flera fall av externa medarbetare (t.ex. Massengale 1988). Forskning och kommenterad utgivning som bygger på klassificerande materialgenomgång har en lång historia internationellt med bland annat verk som den av Svend Grundtvig initierade *Danmarks gamle Folkeviser* (1853–1976), F. J. Childs engelsk-skotska balladutgåva (1882–98) och Antti Aarnes och Stith Thomp-sons motivindex (1928) som några av inspirationskällorna.

⁵ Dessa studier förblev länge opublicerade, men ingår i den 2011 publicerade skriften *Studier i folkets visor* i Svenskt visarkivs skriftserie.

Forskning från 1990-talet till idag

Svenskt visarkivs forsknings- och utgivningsverksamhet inom det musiketnologiska fältet och besläktade områden representerar en process som dels går parallellt med universitetsforskningen och dels konvergerar med denna. Några nedslag i projekt och publikationer får här representera olika spår i verksamheten, liksom idémässiga skiften och tyngdpunktsförskjutningar. Jag grupperar dessa under tre rubriker: *Dokumentationsanknuten forskning*, *Musiketnologisk problematisering* och *Tvärvetenskap*. De tre rubrikerna är sedda från olika håll eller vinklar och inte helt jämförbara sinsemellan; de existerar i stort sett sida vid sida och överlappar också varandra till viss del inom olika publikationer eller projekt. Dock pekar de på olika väsentliga sidor av det musiketnologiskt inriktade eller besläktade arbetet vid institutionen.

Dokumentationsanknuten forskning

Ett spår som är tydligt både i de arbeten jag har relaterat till ovan och i senare tid, benämner jag *dokumentationsanknuten forskning*. Då syftar jag inte allmänt på forskning som är knuten till institutionens *material*, utan på den forskning som har en tydlig anknytning till *dokumentation som process*, i både historiskt och samtida perspektiv. Dokumentationsanknytningen har minst tre aspekter. Dels rör den det dokumenterade materialet, som innehåll (visor, låtar, danser, persondata, intervjuer m.m.) och media/former (uppteckningar, ljudinspelningar, film, korrespondens, tryck m.m.). Dels rör den de dokumenterade utövarnas framförande, förhållningssätt till musiken och dansen samt deras livskontexter. Slutligen handlar det om insamlarnas arbete, deras sociala och ideologiska positioner, deras nätverk, utgångspunkter och målsättningar samt deras musikaliska och kontextuella förförståelse. Hela detta område rymmer i sig en mängd frågeställningar kring dokumentationsprocesser i dåtid och nutid, värderingar och urval, vad som inte har dokumenterats samt hur det dokumenterade materialet har använts långt senare, när det har blivit arkivmaterial. Liksom det kategoriserande arbetet har huvuddelen av det dokumentationsanknutna arbetet hittills av praktiska skäl ofta utförts av Svenskt visarkivs egna anställda – i en minnesinstitutionens uppdrag ingår ett institutionshistoriskt perspektiv som endast undantagsvis lockar externa forskare.

Källkritik har en stark ställning i Svenskt visarkivs dokumentationsanknutna forskning, t.ex. rörande frågor som relationen mellan uppteckningar gjorda med vedertagen västerländsk notskrift och gehörsmusikens tonalitet och variabilitet, och över huvud taget nödvändigheten av att gå till primära källor. Det perspektivet bygger bland annat på Carl-Allan Mobergs banbrytande undersökningar under 1930–1950-talen och utgör ett område där skandinavisk forskning är stark (jfr Aksdal & Nyhus 1998). Ett begrepp som också hör hemma här är »fältarbete i arkivet» (Lundberg & Ternhag 2014 s. 77), dvs. att man till arkivmaterial ställer likartade frågor som till informanter i samtida arbete »ute på

fältet» och därmed tvingas att försöka applicera nya perspektiv på det redan insamlade och att ställa nya frågor.

Ett par exempel på det jag kallar dokumentationsanknuten forskning är sådana kommenterade utgåvor som Margareta Jersilds *K. P. Leffler – i folkmusikbevarandets tjänst* (1994) och Märta Ramstens *Einar Övergaards folkmusiksamling med kommentarer* (1982/1999). Båda utgåvorna innebär tillgängliggörande av uppteckningar som tidigare endast fanns i handskrifter i arkiv; i båda böckerna har de biografiska avsnitten en analytisk karaktär och författarna kommenterar de båda insamlarnas musik- och kultursyn.

Ett senare exempel är antologin *Det stora uppdraget. Perspektiv på Folkmusikkommissionen i Sverige 1908–2008*, redigerad av Mathias Bostrom, Dan Lundberg och Märta Ramsten (2008). De tre författarna har i flera andra publikationer skrivit om och analyserat 1900-talets stora insamlingsprojekt i retrospektiv.

Musiketnologisk problematisering

Ett perspektiv som successivt har tagit större plats, från 1990-talet och framåt, är en mera uttalad och vidgad *musiketnologisk problematisering* eller problematisering av musik som kultur i samhället. Det hänger naturligtvis samman med den diskussion kring musiketnologiska frågeställningar som då hade kommit igång, vid såväl universitetsinstitutioner som musikarkiv, inte minst med inspiration från internationellt välkända författare som Bruno Nettl, John Blacking, Philip Bohlman, Mark Slobin och andra. Flera i Svenskt visarkivs personal har under lång tid haft täta kontakter med musik- och dansutövare och därigenom kommit i kontakt med frågor som har varit aktuella i utövarkretsar. Forskningen utförs ofta både i form av fältarbete/intervjuer och i form av arbete med arkivmaterial. Ett tema är *revival/revitalisering* och dess konsekvenser – Märta Ramstens avhandling *Återklang. Svensk folkmusik i förändring 1950–1980* från 1992 kan sägas utgöra en startpunkt för musiketnologins inträde i visarkivets arbete. Hon analyserar bland annat hur resultaten av hennes eget och Matts Arnbergs då ganska nyligen genomförda insamlingsarbete användes av en ny generation folkmusiker. Revitaliseringsfenomen var också en av utgångspunkterna för min avhandling *Med rösten som instrument. Perspektiv på svensk vokal folkmusik* (2007) med frågor kring vokala utövares syn på sin egen verksamhet i gränssnittet mellan det affektiva och intuitiva å ena sidan och det institutionaliserade och professionaliserade å den andra, bland annat i förhållande till förebilder som hämtats ur arkivinspelningar.

Minoriteters och underordnade gruppers musik liksom *identitetsfrågor* och *integration* har analyserats vid flera tillfällen på 2000-talet, t.ex. i Anders Hammarlunds projekt »Gestaltning, identitet, integration» om judisk musik i det sena 1800-talets Göteborg (se Hammarlund 2013) och projektet »Utanförskapets röster»⁶ som genomfördes av Karin Strand, Stefan Bohman och Dan Lundberg kring respektive blindas visor i skillingtryck, arbetslösa och strejkandes

⁶ <http://musikverket.se/artikel/utanforskapets-roster/>

sånger samt kåklåtar, skapade och framförda i fängelsemiljö. Samisk musik och kultur har under senare tid studerats ur olika perspektiv, från musikanalytiskt till postkolonialt, av forskare inom och utom Norden, och i samband med annan urfolksforskning. Den samiska musiken i visarkivets samlingar har studerats av bland andra Mathias Boström och Gunnar Ternhag. I sammanhanget kan t.ex. nämnas projekt kring romsk musik i Norge och Finland under senare år.⁷ Utökad kommunikation mellan olika projekt inriktade på minoriteters musik skulle vara önskvärt, bland annat med tanke på att dokumenterat material är spritt på många ställen och verksamheten fortfarande relativt liten.

Olika aspekter på *kulturarvsbegreppet*, liksom problematik kring *samlingar, arkiv och representativitet* var föremål för forskning i projektet »Mixa eller maxa»⁸ om motivationen bakom myndigheters dokumentation av estetiska uttrycksformer. Deltagare i det projektet var Dan Lundberg, Anders Hammarlund och Mathias Boström från Svenskt visarkiv samt Mats Nilsson vid Göteborgs universitet, Madeleine Modin vid Stockholms universitet och Karin Eriksson vid Uppsala universitet. Här förekommer bland annat analytiska tillbakablickar på institutionens eget arbete, ett *reflexivt perspektiv*. I det Vetenskapsrådsfinansierade programmet »Musikskapandets villkor – mellan kulturpolitik, ekonomi och estetik»⁹ i samarbete mellan Institutionen för kultur och medier vid Umeå universitet och Svenskt visarkiv (2010–2013) kombinerades en rad frågeställningar kring kompositörers skapande, festivalers utformning, kulturstödsansökningars konsekvenser och musik som i första hand utövande och deltagande inom olika genrer. Deltagare var Alf Arvidsson, Susanne Holst och Marika Nordström från universitetet samt Dan Lundberg och jag; själv deltog jag genom det till programmet kopplade postdokprojektet »Musik att höra eller musik att göra»¹⁰. Samtliga delprojekt byggde i stor utsträckning på intervjuer och fältarbete som metod, men delar av Svenskt visarkivs samlingar användes också. De här båda projekten är exempel på ökat samarbete mellan visarkivet och olika universitetsinstitutioner, även direkt i forskningsprojekt.

Resultaten från »Musikskapandets villkor» publicerades i en rad olika fora på såväl svenska som engelska, bland annat i antologin *Taking Part in Music* 2013. Internationell publicering gäller också generellt för många av de artiklar som visarkivspersonalens forskning och deltagande i konferenser och nätverk har resulterat i under senare år. Internationaliseringen står i samklang med utvecklingen inom såväl musiketnologi som humaniora generellt och kan ses som ett tecken på den konvergens mellan universitets- och minnesinstitutionsforskning som jag nämnde ovan. De perspektiv som tillämpas inom Svenskt visarkivs arbete har alltså successivt vidgats med ökande influenser från internationell musiketnologisk och övrig – ofta universitetsanknuten – forskning

⁷ <http://www.hf.uio.no/imv/english/research/projects/romani/index.html>
https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Singing_tradition_of_Finnish_Roma_people

⁸ <http://musikverket.se/artikel/mixa-eller-maxa/>

⁹ <http://www.kultmed.umu.se/om-institutionen/personal/alf-arvidsson/musikskapandets-villkor/>
<http://musikverket.se/artikel/kulturpolitiska-urvalsprocesser/>

¹⁰ <http://musikverket.se/artikel/musik-att-hora-eller-musik-att-gora/>

och debatt, parallellt med den ökande problematiseringen av både musikmiljöer i samhället och kulturarvsinstitutioners arbete. De institutioner som tidigare utgjorde Statens musiksamlingar hade en självklar koppling till den tidigare nämnda världsomspännande organisationen International Council for Traditional Music, ICTM, både genom dåvarande chefen för Musikmuseet, sedermera direktören för Statens musiksamlingar Krister Malm som en period var president för organisationen, och genom andra medarbetares aktiviteter i olika *study groups*. Svenskt visarkiv har under flera år utgjort en nod för den svenska nationella kommittén av ICTM. Sedan början av 2000-talet är forskarna vid institutionen, liksom flera andra skandinaviska musiketnologer, dessutom aktiva i en rad andra nordiska och internationella nätverk. Bland annat har Dan Lundberg under en period varit president i sammanslutningen European Seminar in Ethnomusicology, ESEM; här kan påpekas att även den tidigare chefen för Musikmuseet Ernst Emsheimer var med i den grupp av europeiska forskare kring John Blacking som bildade ESEM. Tillsammans med Astrid Nora Ressem vid Norskt visearchiv, numera en del av Nasjonalbiblioteket, grundade jag själv 2005 ett nordiskt tvärvetenskapligt nätverk för forskning kring vokal traditionell musik. I samtliga nätverk och organisationer ingår forskare från såväl universitet som kulturarvsinstitutioner. De organisatoriska ramarna för musikarkiv varierar dessutom betydligt på det internationella planet; de kan vara knutna till universitet, vetenskapsakademier eller till andra institut inom kultursektorn. Forskning utgör i samtliga fall en del av arbetet.

Tvärvetenskapliga perspektiv som nödvändigt komplement till musiketnologin

Tvärvetenskapliga vinklingar uppstår dels i samarbeten och nätverk där deltagare från olika discipliner och områden intresserar sig för och ställer frågor till samma typ av material – förutom forskare från universitet och kulturarvsinstitutioner vill jag nämna deltagare från utövarmiljöer och konstnärliga miljöer. Dels hänger tvärvetenskapen samman med den intermediala och formatmässiga bredden i Svenskt visarkivs samlingar: till innehållet sång, spel, dans, utgivning m.m. inom flera olika musikområden, text och kontext förutom musik, till formen manuskript, tryck, foton, ljud, bild, film osv. (I Musikverket som helhet ingår även flera typer av material relaterat till teater och elektronmusik samt kulturbidrag.) Allt detta material i alla dessa former kräver en mångsidig belysning av vad det representerar. Text- och musikanalys, folkloristik, etnologi och historia samverkar med de musik- och dansetnologiska perspektiven; man kan också nämna synvinklar från idéhistoria, konstvetenskap, kulturstudier i allmänhet och genusteori. Musiketnologin i sig brukar dessutom ofta anses ha tvärvetenskapliga drag, och åtskillig forskning kring musikanknutna företeelser, även utanför samlingar och arkiv, omfattar en liknande bredd.

Projektet »Utanförskapets röster», som jag nämnde ovan, omfattade musiketnologi och populärsångtextforskning liksom social historia och mediehistoria – det resulterade bland annat i Karin Strands *Brott, tiggeri och brännvinets förärv*, publicerad 2016. *Tryckta visor. Perspektiv på skillingtryck som källma-*

terial, redigerad av Märta Ramsten, Karin Strand och Gunnar Ternhag, är frukten av ett seminarium som hölls 2013 vid Kungl. Gustav Adolfs Akademien i samarrangemang med Svenskt visarkiv och med deltagande av bland annat historiker och konstvetare förutom text- och musikforskare. Ett liknande seminarium med efterföljande publikation – *Samlade visor. Perspektiv på handskrivna visböcker* (2008) – genomfördes några år tidigare kring handskrivna visböcker som källmaterial, livsberättelser, egodokument och exempel på vardagligt skriftbruk, även det med tvärvetenskaplig profil av bland annat folklorister, historiker och literacyforskare. Jag vill påstå att de tvärvetenskapliga infallsvinklarna fortfarande är lika relevanta som i visarkivets tidigare forskning, även om de ingående vetenskapliga områdena såväl som de teoretiska perspektiven förändras med tiden.

Genus är ytterligare ett perspektiv som i viss mån har varit närvarande även tidigare i medarbetares verksamhet, främst i form av kunskapsuppbyggnad om kvinnors musicerande och musikskapande, men som har börjat utökas.¹¹ Dansarkivarien Anna Nyander genomförde år 2013 ett dokumentationsprojekt om den tilltagande rörelsen kring queerdans inom bland annat områdena polska och tango. Begreppet queerdans (inom sällskapsdans/pardans) innebär att rollerna att föra och följa har kopplats loss från konventionell könstillhörighet; dansarna kan turas om att föra och följa eller ändra på reglerna och samdansa mera ömsesidigt. Dessutom kan alla valfritt dansa med någon av samma eller ett annat kön, oavsett den egna könsidentifikationen. Själv arbetar jag sedan ett par år med ett projekt med arbetsnamnet »Sjungna förhandlingar. Kön, makt och mångröstade berättelser i nordisk balladtradition», där jag synliggör och diskuterar könsmaktsmönster och över- respektive underordning i de medeltida balladerna, vilka spår detta har satt i en rad individuella dokumenterade varianter samt den underförstått maskulina blick som dominerar kategoriseringar av visor. Perspektiv hämtar jag från litteraturvetenskap, historia, idéhistoria och folkloristik förutom musiketnologin. Artiklar från både detta arbete och queerdansprojektet presenterades 2014 tillsammans med annat material i ett genustemanummer av Svenskt visarkivs tidskrift *Noterat*. År 2012 genomfördes en nordisk jazzkonferens på temat »Jazz, gender, authenticity»¹² och en forskningsrapport på engelska från konferensen ligger på Musikverkets webbplats. Sedan ett par år pågår ett projekt där kvinnliga jazzmusiker intervjuas för att uppnå något bättre balans i den tidigare ytterst mansdominerade dokumentationen.

Tvärvetenskapliga initiativ i form av forskningsprojekt, seminarier, antologier m.m. produceras vid universitet och centrumbildningar; perspektivet är långt ifrån unikt för kulturarvsinstitutionerna. Det speciella är snarare att ett tvärvetenskapligt perspektiv nödvändiggörs av diversiteten i kulturarvsinstitutionernas, i det här fallet Svenskt visarkivs, samlingar, och att man vid denna typ av institutioner står friare från ämnesgränser än vid de flesta uni-

¹¹ Se t.ex. antologin *Kvinnors musik* från 1989, redigerad av Märta Ramsten och Eva Öhrström.

¹² <http://musikverket.se/svensktvisarkiv/jazz-gender-authenticity/>

versitetsinstitutioner. Vid Svenskt visarkiv arbetar musiketnologer, folklorister och textforskare i samma miljö och träffas därigenom regelbundet; samarbetsprojekt kan (i mån av resurser) skapas på ett relativt enkelt sätt och behöver inte förhandlas mellan olika ämnesinstitutioner inom en universitetsfakultet.

Flera av de projekt jag har nämnt bygger på samarbete mellan forskare vid Svenskt visarkiv och forskare vid universitet eller andra institutioner. Perspektiv och teoretiska infallsvinklar är tämligen likartade oavsett forskarnas institutionstillhörighet; utmärkande för Svenskt visarkiv som kulturarvsinstitution är då att material ur samlingarna, alternativt samtida musikaliska praktiker med bäring på institutionens samlingar och verksamhet, så gott som alltid är utgångspunkten för frågeställningar, perspektiv och metoder. Denna utgångspunkt har bidragit till att institutionens forskare i viss mån kan vara mindre beroende än universitetsforskare av att följa aktuella trender inom forskningsmiljön. Dessutom, som jag påpekade ovan, kan forskningsresultaten ofta publiceras i en form som riktar sig även utanför den akademiska världen.

Slutsatser och framåtblickande

Här ovan har jag pekat på hur forskningen vid Svenskt visarkiv ständigt har utförts med en nära relation till institutionens samlingar eller till samtida musikaliska praktiker som ligger inom visarkivets verksamhetsområde. Jag har delat in forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Svenskt visarkiv, med tyngdpunkt på de senaste tre decennierna, under de tre rubrikerna *Dokumentationsanknuten forskning*, *Musiketnologisk problematisering* och *Tvärvetenskap*. Jag vill upprepa att dessa perspektiv i stor utsträckning existerar sida vid sida och kan överlappa varandra, också inom samma projekt eller publikation. Generellt menar jag dock att man i verksamheten över tid kan se en ökande – i första hand musiketnologisk – problematisering av material, utgångspunkter, insamlingsprocesser m.m., en tendens som följer utvecklingen inom humaniora i allmänhet, liksom inom kulturarvsinstitutioners arbete. Sådan problematiserande forskning kan förhoppningsvis förstärkas ytterligare framöver, bland annat i ett ännu mera utbyggt samarbete med universitetsforskare.

Olika tvärvetenskapliga perspektiv har funnits med från början i Svenskt visarkivs arbete. Förskjutningar gällande vilka vetenskapliga perspektiv som kombineras hänger samman med successivt förändrade synsätt på samlingarna och på den samtida musikaliska aktivitet som också ingår i verksamhetsområdet. Aspekter som går på tvären och snedden gentemot delar av tidigare forskning och syn på samlingarna kan tillföras både i forskargrupper sammansatta av personer från olika discipliner och miljöer och i enskilda forskares arbete. Vad jag ser framför mig idag och framöver är en forskningsmiljö där disci-

plingränserna är ganska lösliga och där det huvudsakligen är frågeställningar och material som bestämmer inriktningen. Det behövs ett ständigt inflöde av nya teorier och perspektiv från andra forskarmiljöer och ett aktivt förhållnings-sätt till centrala prioriteringar och anslagsgivande institutioners prioriteringar. Samtidigt är det också viktigt att även framöver ta vara på det som är specifikt för en kulturarvsinstitution: närhet till material och utövarfält, relativ frihet i förhållande till ämnesgränser och möjlighet att tillgängliggöra forskningsresultat för en större publik. Ovan nämnde jag utställningar som en möjlighet att tillgängliggöra forskningsresultat och frågeställningar kring kulturarv. Den möjligheten skulle kunna tillvaratas bättre än vad som är fallet i nuläget och knyta det nuvarande Scenkonstmuseet närmare det kunskapsarbete som utförs vid Musikverket; tidigare har några utställningar gjorts i samarbete med Svenskt visarkiv och speglat material, immateriell kultur och musikens symboliska funktion.¹³

Inte minst på grund av att ämnesområdet musiketnologi är så pass litet i Norden – ämnet finns dock som självständig disciplin i Norge och Finland – är internationella perspektiv och kontakter mycket viktiga för kvalitet, idéutveckling och internationell relevans. När det gäller publiceringsspråk befinner vi oss i en kluven situation: det som publiceras på danska, norska eller svenska når lättare ut till en större läsekrets inom Skandinavien och bidrar till en fortsatt utveckling av begreppsbildning på de egna språken. Å andra sidan behöver nordisk kulturforskning publiceras även på engelska för att nå andra läsare och i internationella sammanhang synliggöra det arbete som utförs. Ett initiativ från Svenskt visarkiv i riktning mot ökad kommunikation både på de skandinaviska språken och på engelska är *Puls – musik- och dansetnologisk tidskrift/Puls – journal for ethnomusicology and ethnochoreology* som är under uppbyggnad och i skrivande stund (våren 2017) har kommit ut med de två första numren, med texter på engelska såväl som på skandinaviska språk. Temat för nummer två var musikpedagogiska perspektiv på musiketnologi och musiketnologiska perspektiv på musikpedagogik – ett möte mellan två fält i svensk forskning som tycks peka framåt. Avsikten är att tidskriften ska bli ett etablerat forum för musik- och dansetnologisk och besläktad forskning, i synnerhet med inriktning på nordiska förhållanden och nordiska bidragslämnare, men också öppen för en vidare utblick. Tidskriften är tänkt att vara en av de arenor där universitetsanknuten forskning och forskning vid andra institutioner kan mötas.

¹³ T.ex. »Mord och hor» om medeltida ballader i nutid och historia och »Ton och nation» <http://instrument.musikverket.se/filer/barnungdom/4-060214165159.pdf> om hur tankar om nationalitet har applicerats på musik, båda visade under början av 2000-talet vid dåvarande Musikmuseet.

Källor och litteratur

Webbsidor

<http://www.ictmusic.org/group/historical-sources-traditional-music>
http://www.kulturradet.se/bidrag/museer/Centrala_museers_forskning/
<http://www.unesco.se/kultur/unescos-konvention-om-det-immateriella-kulturarvet/>
<http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/levande-traditioner---immateriella-kulturarv-.html>
<http://musikverket.se/artikel/gestaltning-identitet-integration/>
<http://musikverket.se/artikel/utanforskapets-roster/>
<http://musikverket.se/artikel/mixa-eller-maxa/>
<http://www.kultmed.umu.se/om-institutionen/personal/alf-arvidsson/musikskapandets-villkor/> <http://musikverket.se/artikel/kulturpolitiska-urvalsprocesser/>
<http://musikverket.se/artikel/musik-att-hora-eller-musik-att-gora/>
<http://www.hf.uio.no/imv/english/research/projects/romani/index.html>
https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Singing_tradition_of_Finnish_Roma_people
<http://musikverket.se/svensktvisarkiv/jazz-gender-authenticity/>
<http://instrument.musikverket.se/filer/barnungdom/4-060214165159.pdf>
<http://musikverket.se/puls/>

(samtliga senast besökta 2017-08-20)

Litteratur

- Aarne, Antti & Thompson, Stith, 1928. The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. Translated and enlarged by Stith Thompson. Helsingfors. (FF communications No. 3.)
- Aksdal, Bjørn & Nyhus, Sven (red.), 1998: Fanitullen. Innføring i norsk og samisk folkemusikk. 2. uppl. Oslo.
- Arvidsson, Alf (red.), 2012: Jazz, Gender, Authenticity. Proceedings of the 10th Nordic Jazz Research Conference Stockholm (August 30–31, 2012) <http://musikverket.se/svensktvisarkiv/jazz-gender-authenticity/>
- Björkman, Jenny, 2009: Bättre vetande. Ett symposium med anledning av den Hallwylska professurens 90-årsjubileum. Stockholm.
- Boström, Mathias, Lundberg, Dan & Ramsten, Märta (red.), 2010: Det stora uppdraget. Perspektiv på folkmusikkommissionen i Sverige 1908–2008. Stockholm.
- Child, F. J. (ed.), 1882–1898: The English and Scottish Popular Ballads. Boston.
- Danielson, Eva, 1979: »Hufvudet att författa med och benen, när böckerna skola säljas». Om J. H. Chronwall, naturpoet, visförfattare och vandrande bokförsäljare. I: Sumlen, 1979. S. 80–125.
- Danielson, Eva, 1990: Vackra Rosen. Porträtt av en gatusångare. I: Inte bara visor. Studier kring folklig diktning och musik tillägnade Bengt R. Jonsson den 19 mars 1990. Red. Eva Danielson et al. Stockholm. S. 52–74. (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv 11.)
- Danielson, Eva, 1996: Gatumusikanter i Stockholm. I: Noterat, 3. Stockholm. S. 9–32.
- Danielson, Eva & Ramsten, Märta, 1989: Skämtvisor från fem sekel. 50 folkliga skämtvisor med inledning och kommentarer. Stockholm.
- Danielson, Eva & Ramsten, Märta, 1998: Råven raskar. En bok om våra sånglekar. Stockholm.

- Danmarks gamle Folkeviser udgivne af Svend Grundtvig, Axel Olrik et al. København 1853–1976.
- Fägerborg, Eva, 2003: Kulturhistoriska museer och forskning – en het potatis. I: Bugge Amundsen, Arne, Rogan, Bjarne & Stang, Margrethe C. (red.), *Museer i fortid og nåtid : essays i museums-kunnskap*. Oslo.
- Hammarlund, Anders, 2013: *En bön för moderniteten. Kultur och politik i Abrahams Baers värld*. Stockholm.
- Jersild, Margareta, 1975: *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*. Diss. Stockholm. (Svenskt visarkivs handlingar 2.)
- Jersild, Margareta, 1994: *K. P. Leffler – i folkmusikbevarandets tjänst*. Härnösand.
- Jonsson, Bengt R., 1967: *Svensk balladtradition 1. Balladkällor och balladtyper*. Diss. Stockholm. (Svenskt visarkivs handlingar 1.)
- Jonsson, Bengt R., Danielson, Eva & Solheim, Svale, 1978: *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad*. Stockholm.
- Ling, Jan, 1965: *Levin Christian Wiedes vissamling. En studie i 1800-talets folkliga vissång*. Uppsala.
- Lundberg, Dan & Ternhag, Gunnar, 2014: *Musiketnologi – en introduktion*. 2 uppl. Möklinta.
- Massengale, James, 1988: *Analytical song index for C.M. Bellman's poetry*. Stockholm. (Meddelanden från Svenskt visarkiv 46.)
- Moberg, Carl-Allan, 1939: *De folkliga koralvarianterna på Runö*. (Svensk tidskrift för musikforskning.)
- Moberg, Carl-Allan, 1950: *Två kapitel om svensk folkmusik. I: Svensk tidskrift för musikforskning 1950*. S. 5–25.
- Noterat 21. Temanummer om Musik, dans och genus. Stockholm: Svenskt visarkiv. http://carliv.musikverk.se/www/epublikationer/Noterat_21.pdf
- [Olrog, Ulf Peder] Ulf Peder Olrog – *Studier i folkets visor*. Utgivna och kommenterade av Mathias Boström, Märta Ramsten & Karin Strand. Stockholm 2011.
- Puls – musik- och dansetnologisk tidskrift/Puls – journal for ethnomusicology and ethnochoreology* utgiven av Svenskt visarkiv <http://musikverket.se/puls/>
- Ramsten, Märta, 1982/1999: *Einar Övergaards folkmusiksamling med kommentarer*. Stockholm.
- Ramsten, Märta, 1992: *Återklang. Svensk folkmusik i förändring 1950–1980*. Diss. Göteborg/Stockholm. (Skrifter från musikvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, nr 27.) (Svenskt visarkivs handlingar 4.)
- Ramsten, Märta & Öhrström, Eva (red.), 1989: *Kvinnors musik*. Stockholm.
- Ramsten, Märta, Strand, Karin & Ternhag, Gunnar (red.), 2015: *Tryckta visor. Perspektiv på skillingtryck som källmaterial*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 134.)
- Rentzhog, Sten, 2006: *Forskning och museer*. Stockholm.
- Russell, Ian & Ingram, Catherine (red.), 2013: *Taking Part in Music. Case Studies in Ethnomusicology*. Aberdeen.
- Strand, Karin, 2016: *Brott, tiggeri och brännvinets fördärv. Studier i socialt orienterade visor i skillingtryck*. Möklinta.
- Sveriges medeltida ballader. 1–5. Red. Bengt R. Jonsson, Sven-Bertil Jansson & Margareta Jersild. Stockholm 1983–2001.
- Ternhag, Gunnar (red.), 2008: *Samlade visor. Perspektiv på handskrivna visböcker*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 105.)
- Thompson, Stith, 1955–1958: *Motif-index of folk-literature. A classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends*. Revised and enlarged edition. Copenhagen.
- Ziegler, Susanne, 2010: *Historical Sources in the History of Ethnomusicology – a Cri-*

- tical Review. I: Ziegler, Susanne (red.), *Historical Sources and Source Criticism*. Stockholm.
- Ziegler, Susanne, Åkesson, Ingrid, Lechleitner, Gerda & Sardo, Susana (red.), 2017: *Historical Sources of Ethnomusicology in Contemporary Debate*. Newcastle upon Tyne.
- Åkesson, Ingrid, 2007: *Med rösten som instrument. Perspektiv på nutida svensk vokal folkmusik*. Diss. Stockholm. (Svenskt visarkivs handlingar 5.)